

netwerk
tegen
armoede

Van dag tot (oude) dag.

Hoe denken mensen in armoede over later?

Een project binnen de campagne 'Vroeger nadenken over later' van de Koning Boudewijnstichting.

Met dank aan de Koning Boudewijnstichting, de betrokken verenigingen waar armen het woord nemen (De beweging van Mensen met een Laag Inkomen en Kinderen Gent, De Lage Drempel, De Sfeer, Vierdewerldgroep Mensen voor Mensen vzw, PSC - Open Huis) en in het bijzonder aan alle mensen die bereid waren om met ons in gesprek te gaan over hoe zij denken over later.

Redactie: Nele Lenaerts, Netwerk tegen Armoede, Vooruitgangsstraat 323 bus 6, 1030 Brussel

Contact: www.netwerktegenarmoede.be, info@netwerktegenarmoede.be, 02/204.06.50

Januari 2014

Inhoud

1. Inleiding.....	4
2. Kader	4
2.1 Opzet	4
2.2 Verloop	5
3. Analyse gegevens.....	5
3.1 Betrokken personen	5
3.2 Inhoudelijk	6
3.2.1 Wat betekent ouder worden?	6
3.2.2 Een geslaagde 'oude dag'?	7
3.2.3 Denken aan later.....	8
3.2.4 Spreken over later	13
3.2.5 Plannen voor later	13
3.2.6 Aanbod voor ouderen	16
3.2.6.1 Wordt men geïnformeerd?	16
3.2.6.2 Hoe kijkt men er naar?.....	17
3.2.7 Taken voor de samenleving.....	20
3.2.8 'Wijze raad'	20
4. Samenvattende conclusies	21
5. Aanbevelingen	23

1. Inleiding

In het Netwerk tegen Armoede werken 58 verenigingen in Vlaanderen en Brussel samen met het uiteindelijke doel armoede en sociale uitsluiting uit te bannen. In de verenigingen staan mensen in armoede centraal. Zij nemen er op alle niveaus het woord.

De verenigingen kunnen voor ondersteuning van hun werking beroep doen op het team van het Netwerk tegen Armoede. Ook de onderlinge uitwisseling van ervaringen, visies, succesverhalen en leerprocessen tussen de verenigingen is een belangrijke opdracht voor het Netwerk. Op basis van de ervaringen en de meningen van de mensen maken de verenigingen en het Netwerk dossiers op en stappen daarmee naar de overheid, de betrokken diensten, het brede middenveld en de publieke opinie. Dit met het oog op armoedebestrijding. Het Netwerk tegen Armoede werkt ook aan de verbetering van de beeldvorming rond mensen in armoede en het wegwerken van vooroordelen.

Het project 'Van dag tot (oude) dag. Hoe denken mensen in armoede over later?', kadert in de campagne 'Vroeger nadenken over later' van de Koning Boudewijnstichting. Mensen leven steeds langer en het debat over vergrijzing, verzilvering en de consequenties die dat met zich mee brengt voor het individu en voor de samenleving, wordt steeds nadrukkelijker gevoerd. Meer dan vijftien procent van de Belgische bevolking heeft een verhoogd armoederisico. Vanaf vijfenzestig jaar stijgt dit risico tot meer dan twintig procent. In Vlaanderen verdubbelt het armoederisico zelfs nagenoeg vanaf die leeftijd (van 9,8% naar 18,1%)¹. Niet mis te verstane cijfers die meteen ook duidelijk maken dat de stem van mensen in armoede in dit debat niet mag ontbreken. Voorliggend rapport wil daartoe een bijdrage leveren.

2. Kader

2.1 Opzet

Het opzet van het project was om mensen in armoede te bevragen over hoe zij denken over 'later'. In dit eindrapport wordt daarvan een verkennend overzicht gegeven. Vooropgestelde vragen waren wat oudere mensen in armoede aan mensen die tien à twintig jaar jonger zijn, aanraden op vlak van keuzes voor de toekomst, hoe jongere mensen in armoede 'later' zien en hoe mensen in armoede in het algemeen over later denken. Is dit iets waar aan gedacht wordt, is het een gespreksonderwerp, is men er mee bezig/bereid men zich er op voor?

Qua methodiek werd er gekozen voor het individueel en in groep bevragen van mensen, die vertrouwd zijn met een vereniging waar armen het woord nemen. De bevraging gebeurde aan de hand van een gespreksleidraad.

Tussentijdse doelstellingen waren het opstellen van een gespreksleidraad, minstens drie oudere mensen in armoede in de diepte bevragen over wat ze mensen in armoede die tien à twintig jaar jonger zijn zouden aanraden op vlak van keuzes voor de toekomst, minstens één groepsbespreking met mensen in armoede over dezelfde thematiek, minstens drie jongere mensen in armoede in de diepte bevragen over later, minstens één groepsbespreking met mensen in armoede over dezelfde thematiek en het opstellen van een eindrapport.

¹ bron: EU-SILC 2011 op <https://www.uantwerpen.be/nl/onderzoeksgroep/oases/jaarboek/armoedecijfers/>

Op vlak van communicatie was het opzet om het project te starten met een kennisgeving in de wekelijkse e-mail naar de verenigingen. In een laatste fase zou er eveneens via de weekmail een ontwerp-eindrapport worden teruggekoppeld naar de verenigingen dat op basis van de ontvangen feedback zou worden gefinaliseerd. Na afloop van het project worden de resultaten (het eindrapport samen met de opmerkelijkste vaststellingen) vermeld in onze externe nieuwsbrief.

2.2 Verloop

Het project liep van juni 2013 tot en met december 2013. In onze weekmail van 7 juni 2013 kondigden we het project aan en lanceerden we een oproep naar verenigingen om eraan deel te nemen. Dit kon door het faciliteren van een groepsgesprek in de vereniging of door te fungeren als tussenschakel voor individuele gesprekken. Half september werd deze oproep herhaald.

Er werden interviewleidraden opgesteld, afspraken gemaakt met verenigingen en individuele en groepsgesprekken werden gepland, afgenomen en uitgetypt.

In een latere fase werden de gegevens verwerkt en werd voorliggend eindrapport opgesteld. Dat werd via de weekmail teruggekoppeld naar alle verenigingen met extra aandacht voor de verenigingen en personen die betrokken waren bij de bevragingen.

Tussentijds namen we op regelmatige basis deel aan het begeleidingscomité dat vanuit de Koning Boudewijnstichting in het kader van de campagne 'vroeger nadenken over later' werd opgericht en aan de terugkoppelingsmomenten met andere projecten die deel uitmaken van diezelfde campagne.

Bij de bevraging maakten we een onderscheid tussen de leeftijdscategorie 40 tot 65 jaar enerzijds en 65 jaar en ouder anderzijds. Dit omwille van het aspect 'raad geven aan mensen die 10 à 20 jaar jonger zijn' en omdat we vermoedden dat beide leeftijdsgroepen mogelijks anders zouden denken over en omgaan met een aantal deelaspecten van het thema ouder worden en denken over later.

Tijdens het verloop van het project gebeurden er een aantal bijsturingen ten aanzien van het projectopzet. Omdat het niet lukte om qua leeftijd strikt gescheiden groepsgesprekken te plannen, gebeurden deze gemengd en was er af en toe ook iemand jonger dan 40 jaar bij het groepsgesprek aanwezig. De gesprekken werden opgenomen, leeftijden werden bevraagd en nadien uitgefilterd in de vooropgestelde leeftijdscategorieën. Een tweede bijsturing betrof de drie individuele besprekingen met 40-65 jarigen die werden vervangen door een gezamenlijke bevraging van drie personen van die leeftijdscategorie. Omwille van het kleine groepje bleef een bevraging in de diepte, zoals vooropgesteld, wel mogelijk. Bij één van de verenigingen bevroeg een werker nadien nog iemand individueel over het thema aan de hand van dezelfde leidraad. Ze bezorgde ons hiervan een geschreven neerslag.

3. Analyse gegevens

3.1 Betrokken personen

In totaal werden er 42 personen bevraagd. Daarvan waren 25 personen tussen 40 jaar en 65 jaar, 12 personen 65 jaar of ouder en 5 personen jonger dan 40 jaar.

Er vonden vier individuele gesprekken plaats, waarvan drie met een persoon ouder dan 65 jaar (vrouw van 83j, vrouw van 74j, man van 69j) en één met een vrouw van 60 jaar.

Er werd één duogesprek gevoerd (vrouw van 46j en man van 70j).

Er vonden drie groepsgesprekken plaats, met volgende verdeling qua leeftijd en geslacht:

Groepsgesprek 1: 17 personen waarvan 2 jonger dan 40 jaar (vrouw van 35 en meisje van 18), 9 tussen 40 en 65 jaar (7 vrouwen en 2 mannen) en 6 van 65 jaar of ouder (4 vrouwen en 2 mannen).

Groepsgesprek 2: 3 personen, allen tussen 40 en 65j (vrouw 52j, vrouw 61j, man 52j)

Groepsgesprek 3: 17 personen waarvan 3 jonger dan 40 (vrouw 33j, vrouw 30j, man 36j), 12 tussen 40 en 65j (6 mannen en zes vrouwen) en 2 personen boven de 65j (vrouw 78j, vrouw 68j)

Bij elk groepsgesprek was er een groepswerker van de vereniging aanwezig, die niet werd opgenomen in de cijfers.

Alle bevroegde personen woonden nog thuis, de meesten zonder hulp van diensten zoals thuiszorg. Zes personen vermeldden dat ze wel beroep deden op één of meerdere diensten voor thuiszorg, daarvan waren er twee ouder dan 65 jaar. Van één persoon hadden we weet dat ze ten tijde van het gesprek 'bovenaan de lijst' stond voor een rust- en verzorgingstehuis en op korte termijn naar daar zou verhuizen.

3.2 Inhoudelijk

3.2.1 Wat betekent ouder worden?

Geen van de bevroegden beschouwt zichzelf als 'oud' of als al in die fase verkerend. Over wat ouder worden voor hen betekent, liggen de meningen dicht bij elkaar. Voor alle bevroegden is gezondheid een belangrijke factor wanneer het gaat over ouder worden: oud ben je als je niet meer zelfstandig kan zijn en hulp nodig hebt van anderen, als je *"begint te sukkelen"*. Leeftijd doet er minder toe, want *"ge zijt maar zo oud als ge u zelf voelt"*. Vijfenzestigplussers die nog gezond zijn, voelen zich nog jong terwijl veertigers die sukkelen met hun gezondheid, zich oud voelen. Zolang mensen actief kunnen blijven en *"onder de mensen"* kunnen komen, voelen ze zich niet oud. De eigen ingesteldheid wordt tenslotte ook als belangrijk ervaren: *"Altijd positief denken, niet negatief. Zelfs het negatieve kunt ge positief draaien. Dan blijft ge lang jong."* (Y)

Gevraagd naar positieve aspecten van ouder worden, antwoorden veel mensen onafhankelijke van hun leeftijd dat ze er weinig positief in zien. Wanneer er toch positieve elementen worden aangehaald, gaat het over het genot van kleinkinderen (als mensen hen nog zien): *"kleinkinderen, die houden u jong."* Verschillende mensen tussen 40 en 65 jaar geven aan dat het voor hen hun eigen kinderen zijn die hen jong houden. Het is ook voor de kinderen en/of kleinkinderen dat een aantal mensen dingen plannen voor later (zie verder).

Verschillende van de 65-plussers voelen zich nu beter in hun vel dan twintig jaar geleden. Dit heeft vaak te maken met moeilijke leefomstandigheden, eigen aan een leven in armoede. Een ander positief aspect dat wordt aangehaald, is dat men zelfbewuster wordt, meer in zichzelf gaat geloven,

de dingen anders bekijkt en beter leert luisteren naar zijn lichaam. Meer tijd hebben voor zichzelf in de toekomst is ook een positief vooruitzicht. Tot slot wordt er aangegeven dat als men ouder kan worden in goede gezondheid en samen met een partner, het dan nog meevalt. Alleen komen te staan is lastig.

Over het beeld dat er in de maatschappij heerst over ouderen en hoe er met hen wordt omgegaan, zeggen de meesten dat er veel te weinig aandacht is voor ouderen en dat ze nog te weinig betrokken worden bij het maatschappelijk leven. Deze mening delen zowel jongere mensen als 65-plussers.

“Wij hebben vroeger altijd bijgedragen en vanaf het moment dat ge dat niet meer kunt, vergeten ze dat en laten ze u vallen.” (M, 74j)

3.2.2 Een geslaagde ‘oude dag’?

Op de vraag wat mensen nodig hebben om van een geslaagde oude dag te kunnen spreken, antwoorden veel mensen dat het moeilijk is om een geslaagde oude dag te hebben als je in armoede leeft. Met weinig tevreden zijn, halen verschillende personen aan als noodzakelijke levenshouding om toch gelukkig te kunnen zijn.

“Eerlijk gezegd vind ik als ge in armoede zit, dat uwe oude dag nooit geslaagd kan zijn. Omdat ge niet veel kunt doen. Ik heb niet veel inkomen maar ik probeer alle maanden een kleinigheidje weg te zetten om toch een week naar Spanje te kunnen gaan één keer per jaar. Ik forceer mij daarvoor. Ik eet dan wel ne keer meer een boterham met confituur. Om eens iets voor mijn kleinkinderen te kunnen kopen moet ik mezelf ook pijn doen. Maar ge doet dat dan toch want ge wilt hen ook iets gunnen. Maar gemakkelijk is dat allemaal niet. Ge kunt niet doen wat anderen doen, ge staat er buiten.” (L, 61j)

“Awel ik heb daar nen andere vorm van: met weinig content zijn. Gelijk we zijn nu al aan ‘t sparen voor met kerstdag. Ik heb voor ieder een dingske honing gekocht en ik heb zeep gekregen en ik dacht dat is om in te pakken. En wij zijn wij wree gelukkig en content. En ze hebben wree veel pakskes want ze willen dat en allé, ik voel mij der niet slecht bij, absoluut niet. Choco en confituur en wat ze graag hebben, dat wordt allemaal ingepakt. En ik voel mij even goed als iemand die dure cadeaus kan kopen, ik denk dat ik het verschil niet..., nee. En mijn gasten ook, ze zijn dat zo gewoon.” (M, 52j)

“Ik wil nog van het leven genieten, op mijn gemak buiten zijn, terraske doen, winkels kijken, potje koffie. Het moet niet veel zijn.” (J, 60j)

Wanneer mensen toch aan een geslaagde oude dag durven denken, zijn gezondheid en sociaal contact daarin belangrijke aspecten. Een beter inkomen en betere levensomstandigheden worden als noodzakelijk gezien maar tijdens groepsgesprekken ook cynisch weggelachen door mensen die het er wel mee eens zijn maar daarin voor zichzelf al lang niet meer geloven.

“Als ik geen pijn heb dan dan ben ik nog content. Familie rond je is belangrijk maar ik zie mijn kinderen en kleinkinderen niet meer. Dat is pijnlijk maar ik heb mij daar bij neergelegd. Een beetje vriendschap en een babbelke af en toe, als dat kan, dan is mijn oude dag geslaagd.” (G, 83j)

“Zolang de gezondheid goed is en ge overal naartoe kunt is het heel goed.” (M, 74j)

“Awel, als ik een goed pensioen zou krijgen...”(cynisch) Ja! Wie wil dat nu niet? Of we winnen allemaal de lotto!” (groepsgesprek 3)

Een beperkt aantal mensen zegt nu reeds een geslaagde oude dag te hebben of er het beste van te maken.

“Als ik ’s morgens opsta dan zeg ik nu altijd ‘ah, dankuwel, weer nen dag’. Nu pak ik elke dag ne feestdag. Eens gaan wandelen, een babbeltje slaan, da’s genoeg.” (M, 73j)

3.2.3 Denken aan later

We vroegen aan alle betrokkenen of ze soms denken aan later, of later hen bezig houdt en op welke manier. De 65-plussers die individueel bevroegd werden, zeggen allemaal dat ze vroeger eigenlijk nooit aan later hebben gedacht. Dit geldt ook voor verschillende 65-plussers, betrokken bij de groepsgesprekken. Een aantal van hen doet dit nog steeds niet. Eén van hen denkt dat dit komt doordat zijn gezondheid nog goed is, hij nog heel actief is en de wegen kent om hulp te vragen indien dat nodig zou zijn. Er is bovendien bij bijna alle bevroegden een gebrek aan geld om dingen effectief te kunnen plannen en vaak heel wat andere problemen om het hoofd te bieden. Dit wordt door verschillende mensen aangehaald als een reden om niet met later bezig te zijn. De meesten hebben in hun leven al veel meegemaakt en leven daarom *“van dag tot dag”*. Wat niet wil zeggen dat men er geen schrik voor heeft.

“Vroeger dente er eigenlijk niet aan, ge blijft er zo niet bij stilstaan. Als uw gezondheid goed is, dan denkt ge aan niks.” (M, 74j)

“Of ik bezig ben met later? Nee, met nu. Ik heb een dak boven mijn hoofd nodig.” (B, veertiger, dakloos)

“Ik denk nog niet veel aan later. Wat komt, dat komt. Als ik nu rondkom, dat is belangrijk. Ik moet altijd rekenen tot op de laatste frank.” (J, 60j)

“Ik durft niet altijd naar de toekomst zien, ik ga dag per dag verder. Dat is tegenwoordig mijn ding: ik zal wel zien wat morgen mij brengt. Ik zie niet verder naar mijn toekomst want voor ge het weet is het gedaan.” (T, 41j)

“Door mijn kinderen en door de chaos in het algemeen heb ik momenteel geen tijd om oud te worden. Mijn kinderen, die zijn voor mij mijn toekomst. Ik denk niet te veel over later want ik leef van dag tot dag. Ik kan ook niks ondernemen want daar heb ik geen geld voor. Maar ik heb er wel schrik voor. Het is geen rooskleurig toekomstbeeld. Ik zou graag rust willen en een goei huisvesting. Want ge hebt altijd maar zorgen.” (M, 52j)

Mensen beginnen er vooral over na te denken wanneer ze zelf ernstig ziek worden of op het moment dat hun partner of een andere naaste ernstige problemen ondervindt (bv. dementie) en in sommige gevallen niet meer thuis kan blijven.

“Ik ben er eigenlijk pas over beginnen denken toen ik terug thuis kwam uit het ziekenhuis na een hartaanval en opnieuw moest leren lopen en praten. Toen dacht ik ‘hoe lang kan ik nog alleen wonen’? Ik dacht ‘ik moet zorgen dat ik ergens binnen geraak’ (in een rust- en verzorgingstehuis).” (G, 83j)

Hoewel verschillende mensen aangeven niet of niet te veel te denken aan later, doen heel wat anderen dat wel. Doorheen de bevroegingen kwamen een aantal duidelijke thema’s naar boven waaraan mensen denken en waarover ze zich zorgen maken wanneer het gaat over ouder worden. We overlopen de belangrijkste.

- *Wonen*

Een aantal van de 65-plussers heeft ooit het idee gehad om bij één van de kinderen in te trekken wanneer ze niet meer alleen zouden kunnen wonen. Omwille van verschillende redenen (overlijden van het kind dat de ouder in huis zou nemen, kind dat zelf zorgbehoevend is, een breuk in de familie, de kinderen niet tot last willen zijn), is men van dit idee afgestapt. Ook van de andere bevrageden ziet bijna niemand intrekken bij de kinderen als een optie voor later. De voornaamste reden is hen niet tot last willen zijn.

Waar en hoe men later zal wonen, is een onderwerp waar veel mensen zich zorgen over maken. Voor mensen in armoede is wonen ook op jongere leeftijd al een groot probleem (betaalbaarheid, gezond wonen,...). Dit zet zich door en wordt nog versterkt wanneer men ouder wordt. De link met gezondheid is in deze ook bijzonder groot, zowel voor mensen die al ouder zijn als voor de groep 40 tot 65 jarigen.

“Soms denk ik er wel eens over, dat ik zo lang mogelijk thuis wil blijven wonen, en hulp vragen als het niet meer gaat natuurlijk. Maar niet naar een rusthuis. Ik leef van dag tot dag, maar ik zit momenteel met een groot dilemma dus dan peis ik daar toch wel ne keer op. Ik mank aan mijn been en ze zijn dat al drie jaar aan ‘t onderzoeken. Nu zagen ze dat mijn heupen vol kalk zit. De dokter van het UZ zegt ik wil het doen, die kalk wegschrappen maar als ik 1 zenuw raak, dan hebt ge verlamde benen. Mijn dochter is daar ook mee bezig, die zegt pakt dat gij een verlamd been hebt, dan kan ik niet meer naar huis komen. Het is dus echt een dilemma want ik wil haren thuis niet afpakken. Ik wil ook den thuis niet verliezen die ik nu heb. Ik weet niet wat ik moet doe. Als ik door mijn been zak, dan zit ik in ne rolstoel. Dan kan ik weer mijn trappen niet meer op. Dan steken ze mij misschien god-weet-waar.” (K, 63j)

“Rusthuizen zijn duur. Of als ge een verpleegster thuis gaat hebben enzo, ‘t gaat allemaal betaald moeten worden. Ge moet maken dat ge geld hebt. Ik ga dat nooit kunnen. Langs de ene kant maak ik mij daar zorgen over maar langs de andere kant ook niet want ik leef van dag tot dag, wat morgen komt, dat zie ik morgen wel.” (M, 52j)

“Ik kon geen trappen meer doen (owv ziekte, zit in een rolstoel) en heb een advocaat moeten betalen om mij op de eerste plaats te laten zetten want ik kreeg geen woning op het gelijkvloers. En dan heb ik er een gekregen na negen maanden. Maar ik heb er wel eerst een advocaat voor moeten betalen.” (T, 44j)

- *Gezondheid*

Gezondheid is voor alle bevrageden onafhankelijk van de leeftijd een zeer belangrijk thema. In goede of slechte gezondheid oud kunnen worden, bepaalt veel en is voor de meeste mensen een zorg. Gezondheidsproblemen beïnvloeden andere levensdomeinen en hebben een grote weerslag op hoe men zich voelt en op hoe men kijkt naar ouder worden en naar ‘later’.

Opvallend veel van de bevrageden tussen 40 en 65 jaar kampen nu reeds met ernstige gezondheidsproblemen: 14 van de 25 mensen in deze leeftijdsgroep gaven dit expliciet aan. De helft van hen zijn veertigers. Omdat niet iedereen hiermee naar buiten komt tijdens een bevraging in groep, zijn er vermoedelijk nog meer mensen die met (ernstige) gezondheidsproblemen kampen. Het gaat om hartpatiënten, mensen die een herseninfarct kregen, knieprothese, verlamming, ernstig slechtiend, fibromyalgie, ernstige problemen op vlak van geestelijke gezondheid, mensen die al jaren op invaliditeit staan, ...

“Ik ben gestopt met werken door problemen met rug en schouders. Ik ben nog te jong om al met pensioen te gaan. Door het overlevingspensioen ben ik niet in een (financieel) gat terecht gekomen.” (J, 60j)

“Ik heb vorig jaar een herseninfarct gehad, en een knieprothese en ik ben 46. Mijn fysieke toestand, dat is in de zestig.” (M, 46j)

“Ik ben nog jong en ik zou graag willen werken maar ik kan het niet door mijn gezondheid. Ik zou liever werken dan thuis zitten. Dan komde onder de mensen en dan gaan de dagen voorbij. 't Is al zoveel jaren zo, dat ik niet kan werken.” (C, 47j)

“Waarom denk ge dat sommige mensen zo negatief denken? Ik heb al dertig mensen moeten afgeven en er waren er maar 5 die ouder waren dan 65 jaar.” (M, 48j)

Daarnaast zijn er ook heel wat mensen die het kopen van medicatie, een medische pedicure en een bezoek aan dokter of tandarts uitstellen omwille van geldgebrek.

“Ik kan niet naar de pedicure, ook niet voor mijn dochter (die het oww medische redenen nodig heeft) en niet naar de tandarts want ik heb het geld niet om het eerst voor te schieten.” (M, 52j)

“Ik heb eigenlijk nooit last met mijn gezondheid. Het enige wat ik altijd uitstel is om naar tandarts te gaan. Het is eigenlijk iedere maand overleven.” (F, 52j)

Van de twaalf 65-plussers gaven vier mensen expliciet aan te kampen met ernstige gezondheidsproblemen. Het gaat om hartproblemen, diabetes met ernstige complicaties en (complicaties met) prothesen. Ook van de vijf personen die jonger zijn dan 40, kampen er twee met gezondheidsproblemen.

De bevindingen uit de bevraging komen overeen met algemene cijfers betreffende armoede en gezondheid: mensen met een lagere sociale status (opleidingsniveau, activiteitsstatus, inkomensniveau) verkeren vaak in slechtere gezondheid, hebben een verminderde toegang tot de gezondheidszorg en sterven vroeger dan mensen met een hogere positie op de sociale ladder². Dit in combinatie met de wetenschap dat hoe ouder men wordt, hoe zorgbehoevender maakt meteen duidelijk waarom gezondheid voor bijna alle bevragden met het oog op de toekomst een grote zorg is.

- *Inkomen*

Naast wonen en gezondheid is ook pensioen een thema waar heel wat mensen zich zorgen over maken. Ze vragen zich af hoe ze met een dergelijk laag inkomen zullen rondkomen. Verschillende van de 65-plussers leven van IGO³ waar ze slechts moeizaam mee rondkomen.

“Ik maak mij daar zorgen over. Ik vraagt mij af hoe ik dat ga doen met zo weinig inkomen.” (L, 61j)

“Ik ben lang thuis geweest voor de kinderen en daardoor was het heel weinig, mijn pensioen. Ik heb dan een bijpassing gekregen via de inkomensgarantie voor ouderen. Toen (haar man) nog thuis was, was het iets gemakkelijker maar nu gaat dat naar het rusthuis en blijft er niet veel meer over.” (M, 73j)

² Bron: www.armoedebestrijding.be

³ Inkomensgarantie voor ouderen

“Ik vraag mij af of de rusthuizen zo duur blijven en hoeveel pensioen ik zal krijgen. Ik ben maar 33 jaar maar ik denk daar wel aan.” (I, 33j)

- *Kinderen*

Hoe het met de kinderen zal gaan wanneer men zelf hulpbehoevend wordt, houdt heel wat mensen bezig. Hun kinderen niet tot last willen zijn, komt ook vaak terug.

“Als wij er niet meer zijn, wat dan met de jongste kinderen, daar denken wij wel over na. De aanpassingen in huis (voor hun ‘oude dag’) die hebben we aangevraagd. Maar als wij er niet meer zijn, dan moeten ze eruit. Die kinderen zijn dan hunne thuis kwijt én hun ouders. En het is bij die mensen die armoede hebben want rijke mensen, die hebben gewoonlijk hun eigen huis, die erven enzo. Die hoeven zich daarover geen zorgen te maken.” (vrouw, 46j)

“Ik denk wel aan de toekomst. Als nen dag komt dat ik het niet meer aan kan...dan hang ik mij op. Diene schrik zit er wel in. Als ik bijvoorbeeld 62 ben over 10 jaar of sukkelachtig of ja, ge moet het maar peizen. Als ze dan geplaatst worden, dan ben ik ze wel kwijt. Allé, diene schrik daar ben ik wel mee bezig.” (M, 52j)

“Ik wil niet worden gelijk mijn mama, dement. Ze zeggen vaak ik ben bang om dood te gaan maar dat is voor iedereen hetzelfde. Maar die dementie... ik hoop dat ik dat nooit mijn kinderen moet aan doen. Het is een last voor uw kinderen. Daar heb ik schrik voor.” (L, 61j)

- *Eenzaamheid*

Alleen zijn, eenzaamheid en eenzaam ouder worden is een ander thema waar mensen geregeld aan denken.

“Het is niet eenvoudig en niet plezant als ge geen kinderen hebt. Daar zit ik mee in mijn achterhoofd. Als ge dan ziek valt, dan zit ik daar alleen. Als ik niemand heb of niemand naar mij omkijkt. Ik heb dan wel een vriendin, maar die kan er ook niet altijd zijn. Daar ben ik dan toch mee bezig van alle ja, hoe gaat dat dan gaan met mij?” (H, 64j)

“Als ge kinderen hebt, dan kan dat het zelfde zijn, ze komen misschien niet.” (E, 74j)

“Het is een triest vooruitzicht voor arme mensen die alleen zijn en geen kinderen hebben. Voor mij zijn mijn kinderen mijn toekomst.” (M, 52j)

- *Uitvaart*

In Gent werkt men vanuit de vereniging al enige tijd aan het thema ‘waardige uitvaart’. Van de mensen die vanuit deze vereniging bevestigd werden, heeft niemand een uitvaartverzekering. Veel mensen hebben er wel schrik voor. Ze willen hun kinderen niet tot last zijn (wat de kosten betreft) of niet *“als een hond in de grond gestoken worden”*. Ook voor veel andere bevestigden is dit iets waar ze aan denken of zich zorgen over maken. Opvallend veel mensen hebben effectief een uitvaartverzekering (zie ‘plannen voor later’) en iedereen is het erover eens dat een begrafenis massa’s geld kost. Geld dat de meesten niet hebben.

“Ne keer dat ge 70j zijt, begint ge wel op uw begrafenis te denken. Dan begint ge daar over te spreken. En ik ken er die dat alles al geregeld hebben. Ik heb geen uitvaartverzekering maar ik denk daar dikwijls aan. Ik heb tegen mijn kinderen gezegd: alle maanden, we zijn met zessen, vijf kinderen en ik, 10euro sparen. Als ik dan nog een jaar of vier mee ga, dan kunnen ze mijn begrafenis betalen.” (R, 71)

- *Vrije tijd*

Terwijl de hoger vernoemde thema's door de bevroegden zelf werden aangebracht, was vrije tijd een thema waarover we hen expliciet bevroegen. Dit omdat hieraan veel aandacht wordt besteed door mensen die niet in armoede leven (wat met mijn tijdsinvulling na mijn pensioen?)⁴. We vroegen aan mensen in armoede hoe zij dit ervaren. Is vrije tijd iets waar zij aan denken of waar ze vroeger aan gedacht hebben? En hoe vullen 65-plussers hun vrije tijd in?

Geen van de individueel bevroegde 65-plussers heeft vooraf nagedacht over de invulling van hun vrije tijd na hun pensioen. De meesten zijn ook nadien erg actief gebleven. Geen van hen lijkt daginvulling als een moeilijkheid te (hebben) ervaren. Dat ze allemaal betrokken zijn bij een vereniging waar armen het woord nemen, is in deze waarschijnlijk niet onbelangrijk. Het betekent dat ze betrokken zijn bij de activiteiten die van daaruit gebeuren en dat het niet om de meest geïsoleerde mensen gaat.

"Ik ga nog overal naartoe, ik kom nog onder de mensen dus dat is niks om nu al over na te denken. Nu niet en vroeger ook niet. Belangrijk is om uw gedachten te kunnen verzetten: lezen, tv kijken, breien. Blijven bewegen is ook belangrijk want stilzitten, dat is achteruitgaan. Ik heb lang gewerkt en nadien heb ik lang als vrijwilliger de voedselbedeling gedaan in de buurt. Ik kookte ook regelmatig in de vereniging voor de mensen als 't film was. Ik ben daar viavia ingerold en daarna blijven gaan voor de sfeer, erbij horen is plezant. Ik ben dus eigenlijk altijd bezig gebleven. Alleen nu met ziek zijn is dat wat minder." (M, 74j)

"Ik zit in LOP basis, LOP secundair, de werkgroep wonen, werkgroep onderwijs, verschillende voedselbanken in onze stad, ik ga naar de welzijnsschakels, samenlevingsopbouw. Moest ik dat allemaal niet meer kunnen doen, dan zou ik in een gat vallen. Nu niet. Ik ga soms op een dag naar twee of drie vergaderingen en regelmatig moet ik kiezen omdat er zoveel te doen is. Mensen die op pensioen zijn en thuis zitten of gaan kaarten of petanquen, dat versta ik wel maar dat zou voor mij niet voldoende zijn. De waardering die ik krijg van de mensen is belangrijk. Ik heb daar vooraf nooit over nagedacht, ik ben daar in gerold." (G, 69j)

"Ik heb sinds mijn pensioen minder vrijetijd dan voordien. Heel positief vind ik het ontmoetingshuis (vereniging), ik probeer er ook andere mensen naartoe te krijgen. Het is heel belangrijk om elkaar te kunnen ontmoeten en samen een tas koffie te kunnen drinken. Op café kan dat niet meer, dat is te duur." (A, 70j)

Van de 40 tot 65-jarigen denkt eigenlijk niemand aan vrije tijd of invulling van hun tijd na hun pensioenleeftijd. Hier dient in rekening te worden gebracht dat veel van de bevroegden niet werken omwille van langdurige werkloosheid, ziekte, tijdelijke jobs enz. Hun leven verloopt over het algemeen niet volgens het stramien van de meeste middenklassers: een heel leven werken en nadien op pensioen. De mensen die bevroegd werden, lijken op dit vlak minder een 'breuklijn' te ervaren. Veel mensen zijn bovendien dagelijks bezig met rondkomen. Dit neemt veel ruimte in beslag, zowel in hun hoofd als qua tijd. Velen hebben daarom niet het gevoel dat ze tijd 'over' hebben die moet worden ingevuld. Het maakt ook dat er op een andere manier wordt gekeken naar vrije tijd en dat deze anders wordt ingevuld. Zoals bij de 65-plussers speelt de vereniging ook bij hen een belangrijke rol in hun vrije tijd.

⁴ Getuige daarvan bv. de opmars van (meerdaagse) workshops en 'pre-retirement counseling' (cfr. uiteenzetting 'How to find your way – to a third career' van Poul-Erik Tindbaek op 6 juni 2013 in het kader van de campagne 'vroeger nadenken over later' van de Koning Boudewijnstichting).

“Ik heb vroeger gewerkt, en daarna voor de kinderen gekozen. Ik heb nu minder vrijetijd dan vroeger. Wij komen vaak naar de vereniging. Daar ben ik heel blij mee. Ik wil dat nog lang doen en ik hoop dat ook te kunnen doorgeven aan mijn kinderen.” (A, 46j)

“Daar heb ik nog niet over nagedacht maar ik denk dat dat bij mij just hetzelfde blijft. Ik ben nu ook al drie jaar thuis, diene tijd is er nu ook, die moet ik nu ook invullen. Dus of ge nu ouder wordt of niet, diene tijd is er altijd. Wij hebben nu eigenlijk al de kans gehad om te zien hoedat het moet tegen dat ge 60 of 65 jaar zijt.” (M, 46j)

“Er is geen verschil, ik heb nu even weinig tijd als toen ik nog werkte. Wat wel anders is: toen ik nog werkte, deed ik de was en de poets 's avonds. Dat gaat nu niet meer, 's avonds is mijn pijp uit. Ik heb geen schrik voor mijn vrije tijd als ik ouder wordt. Ik zou graag eens in de zetel liggen en tv kijken, dat is al maanden geleden. Al weet ik het niet zeker, het kan ook zijn dat ik zot wordt omdat ik het niet gewoon ben. Maar nu kijk ik daar wel naar uit om eens niks te doen, om wat rust te hebben.” (M, 52j)

3.2.4 Spreken over later

Het merendeel van de 65-plussers spreekt wel eens over ouder worden. Vaak omdat de situatie voor henzelf of voor mensen uit hun omgeving heel ‘concreet’ wordt. Als mensen gezond zijn en geen problemen ondervinden, dan wordt er minder over gesproken, net zoals men er dan ook minder over nadenkt.

“Tien jaar geleden sprak ik daar nooit over. Nu wel, over het bejaardentehuis waar ik naartoe ga. Met mensen van de blok (buren) spreek ik daarover”. (G, 83j)

“Tegen de kinderen zeg ik wel eens “wat gade gellie doen als ik er niet meer ben?”. Maar die praten er dan niet verder over. “Seg, ma!” is het dan. En met een vriendin ook, nu (haar man) ‘binnen is’ (in een rust- en verzorgingstehuis verblijft). Die is ook alleen en heeft geen kinderen, we spreken over het bejaardentehuis enzo. Over lichamelijke kwaaltjes spreek ik ook tegen iedereen want het moet eruit.” (M, 74j)

“Ik begin daar zelf niet over maar als anderen me er dingen over vragen, dan praat ik wel mee. Ze vragen mij dan soms wat mijn geheim is. Maar er is geen geheim, het is gewoon doorbijten en gezond zijn en niet afhangen van een ander.” (G, 69j)

Heel wat mensen tussen 40 en 65 jaar zeggen er nauwelijks over te spreken. Het hangt ook sterk af van de situatie waarin mensen zich bevinden: wel of geen gezondheidsproblemen, zijn er andere belangrijkere zorgen of is dit de voornaamste, ... Wanneer mensen erover spreken, dan is dat meestal met de kinderen.

“Mijn kinderen die zeggen soms ‘mama we steken u niet in een rusthuis’. Dan heb ik zoiets van kind, roep niet te hard. Want ge wilt voor uw mama zorgen maar als ze dan bij u is dan gaat uw eigen huishouden achteruit, dat kan niet. Dan hoef ik niet oud te worden, dan ga ik liever voor ik oud wordt.” (A, 46j)

“Mijn dochter heeft borderline en zit nu in een instelling. Ze zegt soms: ‘ik zal voor u zorgen als ge oud zijt’. Maar ze kan niet voor zichzelf zorgen dus voor mij zeker niet.” (K, 63j)

3.2.5 Plannen voor later

Alle 65-plussers die individueel bevroegd werden, zeggen niets te hebben gepland voor later.

“Ik heb nooit gepland. Pas nadat ik uit het ziekenhuis kwam, heb ik mij ingeschreven in een bejaardentehuis. Erfenis, pensioensparen, uitvaart? Ik heb niks, zodus. Er gaat niks overblijven want dat hebben ze nu ook gedaan, ze hebben mijn kinderen (met wie ze geen contact meer heeft) aangeschreven om bij te leggen voor

het bejaardentehuis want mijn pensioen is niet groot genoeg. Zelfs voor een klein kamerke kom ik niet toe. (G, 83j)

“Van dag tot dag, zo doe ik dat. Echt plannen, dat doe ik niet. Ik pluk de dag. Voor mij is het belangrijk dat ik nog naar de vereniging kan gaan, er bij kan horen. Maar verder, nee, ik plan niet.” (M, 74j)

“Ik ben niet bezig met plannen. Alles wat ik nu doe, heb ik vooraf nooit gepland of gedacht dat het zo zou zijn. Een uitvaartverzekering heb ik niet want ik heb daar al veel slechte ervaringen over gehoord van mensen. Als ge wilt stoppen verliest ge veel geld. Sparen doe ik niet, ik heb het GIO⁵ en daar kan ik niet van sparen.” (G, 69j)

Eén van hen heeft wel een uitvaartverzekering, dit opdat de kinderen niet in de problemen zouden geraken. Ook uit de groeps gesprekken bleek dat verschillende 65-plussers een uitvaartverzekering hebben of dat ze zich zorgen maken over het feit dat ze er geen hebben (zie ‘denken over later’). In totaal weten we van acht personen dat ze een uitvaartverzekering hebben. Daarvan zijn er twee ouder dan 65j.

“Ik heb een uitvaartverzekering. Ik wil niet dat mijn kinderen voor mij moeten betalen later. Maar ge moet wel de middelen hebben om dat te betalen, zo’n verzekering.” (M, 65j)

“Ik heb een extra genomen op mijn uitvaartverzekering na het overlijden van de zoon van mijn dochter. Naar aanleiding daarvan vond ik dat ik precies niet genoeg verzekerd was. Ik denk dat mijn kinderen nu wel zullen toekomen als ik kom te sterven.” (B, 65+)

Ook bij de groep 40-65 jarigen is er dezelfde duidelijke tendens: er wordt nauwelijks gepland voor later. Als reden daarvoor wordt er aangegeven dat het financieel niet mogelijk is en dat men leeft van dag tot dag. Als er wel iets gepland wordt, dan gaat het ook voor hen vaak om een uitvaartverzekering of om andere regelingen voor of omwille van de kinderen. Men wil vermijden dat kinderen of kleinkinderen in de problemen komen. Heel wat mensen hebben ervaring met het overerven van schulden, met het in schulden geraken omwille van begrafeniskosten of met schulden en de gevolgen ervan in het algemeen. In dat geval is de (krappe) financiële situatie net wel een reden om te plannen voor later. Verschillende alleenstaanden hebben een uitvaartverzekering om zeker te zijn dat ze op een waardige manier begraven zullen worden, aangezien er geen kinderen zijn die hierop kunnen toezien.

“Ik werkte bij Natuurpunt en nu kan ik nog amper mijn huur betalen. Plannen voor later, dat kan ik niet en ik trek mij daar dan maar niks van aan.” (M, 46j)

“Ge moet het kunnen betalen, extra hulp, ge moet een aanpassing aan uw woning of ne verhuis dat moet ge ook allemaal kunnen betalen of dat moet lukken. Als ge veel centen hebt, dan kunt ge goed oud zijn, dan kunt ge luxueus oud zijn. Maar als ge de middelen niet hebt, dan zijt ge dikke sukkelaars. Daarom proberen we juist wel te plannen. Omdat ge niet wilt dat uw kinderen in dezelfde situatie terecht komen als gij. Daarom probeert ge met de middelen die ge hebt te zorgen voor later.” (I, 51j)

⁵ GIO = gewaarborgd inkomen voor ouderen. Dit werd sinds 2001 vervangen door het IGO, inkomensgarantie voor ouderen. Deze uitkering wordt toegekend aan bejaarde personen die niet over voldoende financiële middelen beschikken. In 2013 bedroeg het basisbedrag (samenwonend) 674,46€ en het verhoogd basisbedrag (alleenstaande) 1011,70€.

“Wij hebben een uitvaartverzekering, dat hebben wij voor de kinderen gedaan. Wij hebben nog twee nakomeres, die zijn nog lang geen 18 jaar. We hebben ook geregeld dat er voor hen gezorgd wordt als ons iets zou overkomen.” (A, 46j)

“Een uitvaartverzekering is veel te duur, ik zie dat als een lux. Ik kan dat niet betalen met mijn inkomen. Zelfs een brandverzekering kan ik niet betalen.” (F, 52j)

“Ik heb mijn begrafenis al gepland.” (T, 44j) “Ik ook, ik wil niet dat mijn kleinkinderen ervoor moeten betalen.” (M, 49j) “Mijn kist is al besteld en al. Ik heb ook een Dela verzekering. En als ik slecht ben, dan ga ik naar de palliatieve, da’s allemaal al geregeld op voorhand.” (T, 44j, gezondheidsproblemen)

Op één persoon na doet niemand aan pensioensparen, tenzij het (twee keer) door het werk geregeld werd. In dat geval kon één persoon nadien niet verder sparen, een andere nam dit over en spaart verder.

“Wij hebben dat geld nu nodig.” (vrouw, 46j)

“Ge kunt moeilijk aan pensioensparen doen als ge nu nog niet rond komt.” (A, 53j)

“Ik betaal 37€ per maand voor een uitvaartverzekering en ik doe aan pensioensparen. Verzekeringen vind ik wel belangrijk voor de oude dag.” (J, 60j)

Een hospitalisatieverzekering kunnen veel mensen niet betalen terwijl ze dit wel erg belangrijk vinden voor als ze ouder worden.

“Ik heb een herseninfarct gehad een paar jaar geleden en ik kan geen hospitalisatieverzekering meer krijgen.” (M, 46j)

“Een hospitalisatieverzekering kan ik niet betalen, ik sta op leefloon. En als ik die lijst eerlijk moet invullen en dat komt voor een adviseur, dan nemen ze mij niet eens aan. Ik had vroeger het geluk dat ik dat via mijn werk had, maar dat ben ik kwijt gespeeld.” (N, 30j)

Een aantal mensen hebben via de sociale woningmaatschappij aangevraagd om aanpassingen te laten doen in hun huis, soms via tussenkomst van de mutualiteit, anderen niet omdat ze er het budget niet voor hebben.

Wanneer hen gevraagd wordt of ze wel zouden plannen voor later als ze niet op het financiële aspect zouden moeten letten, antwoorden heel wat mensen bevestigend. Voor anderen is het moeilijk om los van hun huidige situatie te denken (waarbij wel voortdurend aan het financiële moet worden gedacht), die voor velen nooit anders is geweest.

“Ja, direct, zodat mijn kinderen er geen last mee hebben.” (F, 51j)

“Ik zou een appartement kopen in Benidorm! Ik zeg maar iets, ik weet het niet, dat is moeilijk.” (M, 52j)

Het merendeel van de bevroegden is er van overtuigd dat vooraf plannen geen garantie biedt om het later beter te hebben. Het feit dat velen onder hen vanuit een leven in armoede vertrouwd zijn met het gevoel geen vat te hebben op de eigen situatie, lijkt hier bij sommigen een rol in te spelen.

“ ... dan gebeuren er zaken die ge niet had voorzien. Een echtscheiding, een ziekte. Ik had het tien jaar geleden ook allemaal gepland en awel ik ben dus wel alles kwijt geweest hè. Ik heb nog geluk gehad want ik heb een huis en een pensioen.” (F, 71j)

“Ik had gepland om tot mijn 65 te werken en ik ben van vorige maand thuis, dus. Ge kunt dat niet plannen. Ik ging zorgen voor ons pensioen en kijk het is ook niet gelukt. Dus plannen dat werkt niet. Dat is hetzelfde met sparen. Ge spaart en op het eind van de maand moet ge 't weerzetten. En ge plant van dat spaargeld weg te zetten voor later maar ge hebt het dan toch nodig. Ik plan niet meer.” (I, 51j)

“Als ge nu plant van ik ga sparen en alles en dan zijt ge 't allemaal ineens op ne slag kwijt. Wat zijt ge er dan mee, met dat plannen? Want ge moet van nul af aan beginnen vanalles te doen en opnieuw op te bouwen. Plannen maken dat is geen avans.” (T, 41j)

“Als ge jong zijt dan kunt ge veel plannen maken maar als ge al plannen gaat maken als ge jong zijt voor als ge oud zijt, dan zijt ge van jongs af al aan't sterven.” (F, 63j)

“Stel ge doet aan pensioensparen maar nadien gaat ge als koppel uit elkaar of ge wordt ziek. Dan valt alles in het water. Ouder worden en gelukkig zijn, het financiële komt er altijd wel bij maar het gaat toch vooral over die andere dingen want als het daar mis loopt dan zijt ge ook niet zo veel met geld.” (G, 69j)

Een aantal mensen geloven wel dat, als ze op tijd beter geïnformeerd waren geweest, ze andere keuzes hadden kunnen maken waardoor ze het nu beter zouden hebben.

“Als ik nu soms denk ‘had ik dat geweten en had ik dat geweten’, dan had ik het anders gedaan. Maar ge kunt dat niet meer herdoen.” (K, 63j)

3.2.6 Aanbod voor ouderen

3.2.6.1 Wordt men geïnformeerd?

Bijna alle bevrageden vinden dat ze niet of slecht geïnformeerd worden over het aanbod en de mogelijkheden voor ouderen. Wat ze weten, vernamen ze vaak via kennissen of via de vereniging waar armen het woord nemen. Mensen opperen dat ze over andere zaken wel voortdurend informatie in de bus krijgen, over reizen en andere zaken die ze niet kunnen betalen. De meerderheid van de bevrageden wil beter en op een goede manier geïnformeerd worden over mogelijkheden die er zijn wanneer men ouder wordt, zowel op vlak van diensten als op vlak van inkomen en voordelen. Wanneer mensen wel goed geïnformeerd worden, zijn ze daar zeer tevreden over. Informatie op zich is slechts een eerste stap wanneer het gaat om het inschakelen van diensten, vinden mensen. Wanneer ze het niet kunnen betalen, houdt het op, ook wanneer de informatie degelijk is.

“De informatie en de communicatie naar de mensen, die is op alle vlakken heel slecht. De mensen zijn onwetend. Ge moet alles zelf vragen, er alles zelf uit persen. Op dat GIO-statuu, daar had ik al jaren recht op maar ik wist dat niet. Altijd creatief en waakzaam zijn, daar komt het op aan. Want anders had ik dat ook niet gehad. Veel mensen weten ook niet dat ze recht hebben op het Omnio-statuu⁶. Ik had die zaken ook graag vroeger geweten, het zou me veel miserie bespaard hebben.” (G, 69j)

⁶ Het Omnio-statuu geeft recht op een betere terugbetaling van geneeskundige verzorging en kan toegekend worden aan gezinnen waarvan het jaarlijks bruto belastbaar inkomen onder een bepaald maximumbedrag ligt. Sinds 1 januari 2014 samengevoegd met de Verhoogde tegemoetkoming.

“Via via heb ik informatie gekregen over thuishulp en over de poetsdienst van het OCMW. En ik wist niet dat ge zoveel papieren nodig had om u in te schrijven in het bejaardentehuis. Gelukkig heeft mijn dochter dat geregeld. Ge krijgt over niks informatie. Als ik het vroeger had geweten, was ik daar vroeger mee begonnen. Via een buurvrouw waarvan ik bonnen kreeg die ze over had, weet ik van het bestaan van warme maaltijden aan huis en dat ge kunt gaan eten in het dienstencentrum, dat weet ik via de vereniging. Ik wist op voorhand ook niet hoeveel pensioen ik ging krijgen. En op het moment dat ik het ging aanvragen, wisten ze het nog niet. Want dat was een deel van mij en van mijn echtgenoot. Hij was beroepsmilitair, ze wisten niet of ze dat erbij moesten tellen. En ik weet nu nog niet of ze dat gedaan hebben of niet want ze hebben nooit meer iets laten weten.” (G, 83j)

“Het aanbod van het OCMW om de uitvaart te regelen wanneer mensen geen geld hebben, werd nergens bekend gemaakt. Wij hebben dat aangeklaagd en hoorden dat men het niet aan mensen vertelde omdat ze het niet wilden aanmoedigen. Terwijl wij voortdurend horen dat mensen er alles aan doen om een dergelijke uitvaart te vermijden.” (groeps gesprek 2)

“Mijn gezinshulp en dat ik 80% kon terugtrekken van medicatie, dat wist ik allemaal via de maatschappelijk assistent van de ziekenkas. Die heeft mij daarover geïnformeerd en dat voor mij geregeld. Daar ben ik heel tevreden over.” (M, 73j)

Ziekenfondsen, lokale besturen en OCMW's die mensen meer en beter informeren, brengen heel wat mensen aan als oplossing voor de slechte doorstroom van informatie. Informeren is niet effectief wanneer het enkel via folders of websites gebeurt want *“mensen die geen computer hebben, die vallen nog meer uit de boot. Wij zijn nu echt ongeletterd hè.” (L, 61j)*. Informatie wordt best ook gegeven op plekken waar mensen in armoede al komen *“bijvoorbeeld in de vereniging ne keer een infoavond of wat documentatie” (M, 65j)* en nog beter, via mondeling persoonlijk advies. Een aantal rechten automatisch in orde brengen (bv. IGO, VT) zodat mensen er niet meer *“achter moeten lopen”* wordt als zeer belangrijk en noodzakelijk ervaren.

3.2.6.2 Hoe kijkt men er naar?

- *Thuiszorg*

Van de 65-plussers zijn er twee die vertelden gebruik te maken van thuiszorg (gezinshulp en/of poetshulp). Anderen kennen diensten voor thuiszorg via kennissen. Over het algemeen is men daarover tevreden tot zeer tevreden. Dat men thuiszorg betaalt afhankelijk van het inkomen, vinden velen een groot voordeel. Voor een aantal mensen blijft betaalbaarheid echter een probleem.

“Ik maak gebruik van bejaardenhulp. Ze komen één keer per week. Ik had twee keer gevraagd maar ze hebben te weinig volk. Ik ben daar eigenlijk wel tevreden over. Al wilt ge niet afhankelijk zijn van anderen en het op uw eigen manier doen. Maar die diensten zijn wel duur. Het wordt berekend op basis van uw inkomen, maar als ge maar een klein inkomen hebt, dan gaat het er toch maar vanaf.” (G, 84j)

“Ik heb één keer per week gezinshulp en één keer per week iemand van de ziekenkas (ook gezinshulp). Ik vind dat heel positief dat ge afhankelijk van uw inkomen minder betaalt. En één hulp, die is al drie jaar bij mij. Die komt heel gèrè en ik heb ze ook heel gèrè, ik zou ze niet kunnen missen.” (M, 73j)

“Het is goed dat dat bestaat, thuiszorg. Ik vind dat als ge thuis verzorgd wordt in de eigen familiekring, dat dat veel gezelliger is. Dan hebt ge meer uw gemoedsrust.” (G, 70j)

Vier mensen tussen 40 en 65 jaar maken gebruik van thuiszorg en de meerderheid van de bevrageden in die leeftijdscategorie zien thuiszorg als een kans om langer thuis te blijven. Ze hebben er over het algemeen een positief beeld over en verschillende mensen zien het als een optie voor zichzelf als het alleen niet meer zo goed zou lukken. Er zijn ook mensen die thuiszorg belangrijk vinden en/of nodig hebben maar voor wie het financieel niet haalbaar is. De uitkomsten zijn dus vergelijkbaar met die bij 65-plussers.

“Ook omdat dat via de ziekenkas kan en dan weinig kost. Als ik daardoor langer thuis zou kunnen blijven, dan zou ik daar ook een beroep op doen. Ge kunt dan ook als koppel langer samenblijven en belast de familie niet.” (A, 46j)

“Als ik echt niet meer moest kunnen allé gelijk mijn huis kuisen enzo dan zou ik toch kijken voor thuishulp, voor een poetsvrouw toch.” (L, 61j)

“Ik zou het daar moeilijk mee hebben. Zo schaamte en al.” (M, 52j)

“Het klopt niet dat tweeverdieners gebruik maken van dienstencheques en de prijs voor iedereen dezelfde is. Verschillende mensen die het nodig hebben kunnen het niet betalen.” (groepswerker vereniging)

- *Rust- en verzorgingstehuis*

Waar thuishulp een vrij goed ‘imago’ lijkt te hebben bij het overgrote deel van de bevrageden, geldt dat heel wat minder voor rust- en verzorgingstehuizen. Vooral 40 tot 65-jarigen staan er vrij negatief tegenover. Van de 65-plussers willen de meesten liever niet naar een bejaardentehuis met als reden zo lang mogelijk zelfstandig te willen blijven. De weerstand of het negatieve beeld ten aanzien van rusthuizen lijkt in deze groep iets minder groot dan bij mensen die jonger zijn. Wanneer mensen, ongeacht hun leeftijd, goede ervaringen hebben met het rust- en verzorgingstehuis omdat iemand uit hun nabije omgeving (hun partner, een vriendin of kennis, één van hun ouders) er verblijft, hebben ze er een positiever beeld van. Dit neemt niet weg dat men zolang mogelijk zelfstandig wil blijven en dat de kostprijs voor iedereen een bezorgdheid is.

“Ik weet dat het er goed is want mijn moeder is er ook geweest is. Ik heb daarom hetzelfde rusthuis gekozen. Het zijn allemaal vriendelijke mensen en de directeur is de zoon van de ‘oude’ en viert kerstmis met de mensen ginder. Ik heb er vertrouwen in. Ik heb ook geen schrik om nieuwe contacten te leggen want hier in de blok (sociale woning) gaat dat ook goed. Ik ken hier iedereen.” (G, 83j, wacht op een plaats in het rusthuis)

“Ik vind een bejaardentehuis positief want ik weet dat door J (haar man, hij verblijft er). Het is wel een geruststelling dat ik weet dat het daar goed is. Maar toch ga ik zolang dat ik kan thuis blijven, al is het hakkelen en takkelen. Wat je verliest als je naar een rusthuis gaat? Jezelve.” (M, 73j)

“Een rusthuis vind ik heel positief maar niet allemaal. En waarom moet dat zo duur zijn? Het is financieel voor veel mensen niet haalbaar. Als ge geld hebt, dan kunt ge naar een goed gaan maar anders niet.” (A, 70j)

“Ik zou pas gaan als het niet anders meer kan. Waarom? Gewoon voor de prijs.” (I, 33j)

“Ik maak mij daar zorgen over: het is te duur en ik heb schrik voor de manier waarop ze u er behandelen. Ik wil er nooit naartoe. Da’s allemaal in een kudde gelijk in de crèche. Allemaal op uren en tijd op het toilet en op uren uw mond open doen voor te eten allé ja, ik bedoel. Dat is om zot te worden. Ge hebt heel uw leven gewerkt, ge zijt zelfstandig geweest en dan moede weer...allemaal dezelfde pyjamaatjes aan..allé, ge moet eerlijk zijn. Komt dat tegen, ik moet er niet aan denken.” (M, 52j)

Mensen hebben vooral schrik om hun vrijheid te verliezen. Als er nog veel vrijheid zou zijn en mensen nog veel dingen zelf zouden mogen beslissen of kiezen, zouden verschillende mensen er positiever tegenover staan. Serviceflats zouden ze daarom eerder zien zitten. Maar iedereen is het erover eens dat dat voor hen omwille van de prijs zeker geen optie is.

- *Dienstencentra*

Een paar mensen gaan soms naar een dienstencentrum, voor heel wat anderen is het te duur. Een aantal mensen vraagt zich af waarom de prijs er voor iedereen gelijk is, onafhankelijk van het inkomen dat iemand heeft.

“Het zijn goede dingen die ze daar doen maar het is te duur voor mensen met een beperkt inkomen. Ze doen nooit iets voor mensen die geen geld hebben. De instap in het dienstencentrum is al een lidkaart van tien euro en dan nog alle activiteiten betalen. Dat kan ik niet.” (L, 61j)

“Ik ben eigenlijk wel tevreden over de dienstencentra. Daar kunt ge tenminste nog ne koffie betalen. Of elkaar af en toe ne koffie trakteren. Op café gaat dat niet, dat is te duur.” (F, 52j)

- *Gezondheidszorg*

Over het aanbod betreffende gezondheidszorg leeft er heel wat ongerustheid (zie ook ‘denken over later’). Heel wat mensen met een beperkt inkomen hebben nood aan zorgen maar kunnen het niet betalen. Medische zorgen worden daardoor uitgesteld en verergeren. Dat probleem wordt enkel groter met ouder worden want voor de meesten gaat het inkomen er dan nog op achteruit terwijl de nood aan verzorging toeneemt. Over forfaitaire systemen, zoals wijkgezondheidscentra en geneeskunde voor het volk, zijn mensen doorgaans wel zeer tevreden. Omdat ze niet overal bestaan kan niet iedereen er terecht.

“Bij geneeskunde voor ‘t volk ben ik al jaren. Dat is een goed systeem want ge moet maar één keer per jaar lidgeld betalen en dan is alles gratis, ook verpleging aan huis.” (M, 74j)

“Ik heb nog chance dat ik naar mijn hartspecialist kan voor 2,5euro iedere keer en dat ik mijn medicijnen kan kopen aan halve prijs.” (L, 61j)

“Wie geld heeft betaalt 800€ voor de tandarts en trekt de helft terug. Wie geen geld heeft moet wachten tot ie het volledige bedrag heeft voor ie kan gaan. Dat is zo oneerlijk. Wanneer ga ik in godsnaam 800€ hebben? Ik stond letterlijk te bleiten buiten.” (M, 52j)

“Het wijkgezondheidscentrum, daar ben ik heel tevreden over. En ik kan er ook naar de kinesist gaan want anders zou dat voor mij niet mogelijk zijn.” (K, 63j)

- *Openbaar vervoer*

Wanneer het ging over het aanbod, kwam ook een aantal keer ‘mobiliteit’ ter sprake. Mensen moeten ergens geraken (bv. dienstencentrum, vereniging, dokter, ...). De meeste mensen zijn voor hun verplaatsing aangewezen op het openbaar vervoer. Naarmate men ouder wordt, vormt dit steeds vaker een probleem. Bussen die niet op tijd zijn, schrik om na het donker nog op de bus te moeten wachten of buiten te komen, mensen die hun plaats op een overvolle bus niet afstaan voor ouderen.

3.2.7 Taken voor de samenleving

Een aantal essentiële zaken met betrekking tot ouderen zouden volgens de bevroegden door de samenleving, de overheid, voorzien moeten worden. Het gaat dan om een waardig pensioen, om betaalbare gezondheidszorg, om voldoende sociale woningen die geschikt zijn voor ouderen, om betaalbare rust- en verzorgingstehuizen en om het blijven betrekken van ouderen bij de samenleving, onder meer door het aanbieden van betaalbare diensten. Ten slotte vindt men dat er effectief een waardige uitvaart verzekerd dient te worden voor mensen met een beperkt inkomen.

“Veel mensen doen het toch omdat ze niet willen dat hun kinderen financieel moeten opdraaien voor hun begrafenis. Verkopers spelen daar op in.” (groepsworkster uit één van de verenigingen over het feit dat verschillende mensen in armoede ondanks een zeer beperkt inkomen een dure uitvaartverzekering nemen)

“Pensioenen, daar moet iets aan gedaan worden. Want er zijn mensen die nóg minder hebben dan ik. Overdaad dat vraag ik niet maar mensen moeten wel toekomen. En betaalbare gezondheidszorg voor mensen die ouder worden. Ge wordt dan rapper ziek en veel mensen gaan niet naar de dokter omdat ze het niet kunnen betalen.” (M, 73j, heeft IGO)

“Er zijn veel te weinig sociale woningen, zowel in het algemeen als op het gelijkvloers. En door de veroudering van de mensen gaan er nog meer te kort zijn. Dat is een groot probleem.” (M, 65j)

“Ik vind dat er veel oudere mensen aan de kant geschoven worden en dat zou niet mogen. Een samenleving moet hen blijven betrekken. De betaalbaarheid van dingen hangt daar mee samen. Nu begint dat een beetje. Wij hebben nu wijkverantwoordelijken en die gaan de oudere mensen opzoeken. En dat zou meer moeten gebeuren. In onze stad willen ze alle oudere mensen uit de wijken weg hebben en die willen ze allemaal in blokken zetten. Waarom moet dat? Een oude boom verplanten dat kunt ge niet altijd.” (A, 70j)

“Dat ze zorgen dat wij ook eens iets kunnen meedoen. Bijvoorbeeld een soort dienstencentrum dat betaalbaar is voor ons. Wij zijn blij met de vereniging want zo kunnen wij ook eens goedkoop op uitstap of naar het theater want anders kunnen wij dat niet. Ge wordt geïsoleerd. Met ouder worden, wordt het lastiger en zwaarder maar de maatschappij doet niks om een goed aanbod te doen. Het is jammer dat er niks gedaan wordt voor mensen in armoede als ze ouder worden. Allé ja, anders ook niet maar iemand die jonger is die kan makkelijker buiten.” (groeps gesprek 2)

3.2.8 ‘Wijze raad’

Gevraagd naar welke ‘wijze raad’ 65-plussers mensen in armoede die jonger zijn dan hen zouden meegeven met het oog op de toekomst, blijken daarin volgende thema’s naar voren te komen: gezondheid, sociaal contact, gezinshulp, jezelf informeren, op anderen steunen maar niet afhankelijk worden, opletten voor misleidende reclame, roddels negeren, ziekteverzekering, uitvaartverzekering en positief denken.

“De gezondheid goed blijven opvolgen, dat zou ik aanraden. Het belangrijkste met oud worden is dat ge u zelf goed voelt. Er zijn veel mensen die alleen zijn, ik vind dat ze meer contact moeten zoeken met elkaar. Ik zou ook zorgen voor een gezinshulp. Ge wordt dan al eens verzorgd, gelijk met mijne voet ge moogt dan niet in de douche en dan wast zij mijne rug, dat mogen die doen hè. Ik vind dat belangrijk want ik vind als ge proper uw eigen zijt, dan voelt ge u beter. Ik vind dat ge dat meer nodig hebt als ge ouder wordt dan als ge jonger zijt. Dat zou ik échtécht aanraden, die gezinszorg.” (M, 73j)

“U vooraf goed informeren bij de verschillende diensten, niet wachten tot het te laat is. Niet teveel afhankelijk zijn van anderen ook. Op anderen kunnen steunen, dat is goed maar er niet afhankelijk van zijn. Uw zaken zelf

oplossen, dat is belangrijk. Voor misleidende reclame zou ik willen waarschuwen, de media en kredietkaarten. Daar komt miserie van.” (G, 69j)

“Als anderen over u roddelen, niet op ingaan, links laten liggen. Niks aantrekken van wat ze over u zeggen. Een ziekteverzekering en een uitvaartverzekering, dat zou ik ook aanraden. Maar ge moet dat kunnen betalen.” (A, 70j)

“Ge moet het leven langs de goeie kant zien, ook als ge ziek zijt. Positief denken. Er zijn veel oudere mensen die zo recht blijven. En veel bewegingen doen, altijd marcheren. (J, 68j)

4. Samenvattende conclusies

Door middel van individuele bevragingen en bevragingen in groep, wilden we nagaan hoe mensen in armoede kijken naar later. Uit de bevragingen kwamen een aantal tendensen naar voren. Omdat er weinig verschil bleek te zijn tussen hoe jongere mensen in armoede later zien en hoe oudere mensen in armoede ernaar kijken (cfr. de vooropgestelde vragen), maken we hier in onze conclusies geen onderscheid tussen.

Armoede gaat over een veelheid aan problemen op verschillende vlakken. Alles is verweven en problemen op één levensdomein versterken de problemen op andere levensdomeinen. In armoede leven is onder voortdurende stress leven. Denken aan later of plannen voor de toekomst is iets dat niet los gezien kan worden van de armoedesituatie waarin mensen leven.

Heel wat mensen in armoede zien weinig positiefs aan ouder worden en kunnen zich moeilijk een ‘geslaagde oude dag’ voorstellen. Niet gek als ouder worden voor hen vaak inhoudt dat heel wat problemen die ze voordien al ondervonden, nog versterkt worden. Een goede gezondheid, sociaal contact, een beter inkomen en betere algemene levensomstandigheden zien mensen als noodzakelijke voorwaarden wanneer ze toch van een geslaagde oude dag durven dromen.

Veel mensen zeggen niet bezig te zijn met later. Wie voortdurend moet overleven, kan niet plannen op middellange of op lange termijn: er is er geen budget om effectief dingen te plannen voor later en ook geen ruimte omdat men dagdagelijks aan andere problemen het hoofd dient te bieden. Niet bezig zijn met later wordt door mensen ook gelinkt aan het leven van dag tot dag. Een manier om niet verder te moeten kijken en bijkomende zorgen te mijden. Wat niet betekent dat ‘later’ hen geen schrik aanjaagt, in tegendeel.

Wanneer mensen wel denken aan later, dienen zich een aantal duidelijke thema’s aan waarover ze zich zorgen maken met het oog op de toekomst. Het gaat om wonen, gezondheid, inkomen, kinderen, eenzaamheid en uitvaart. Zeker op vlak van wonen, gezondheid en inkomen gaat het eigenlijk om een voortzetting of versterking van hetgeen mensen in armoede al op vroegere leeftijd als problemen tegenkomen: ze hebben doorgaans een slechtere gezondheid dan gemiddeld en minder toegang tot gezondheidszorg, betaalbaar en gezond wonen vormt vaak een probleem, net als inkomen. Wanneer mensen ouder worden lijken deze problemen zich nog te versterken.

Uitvaart is een ‘nieuwe’ zorg wanneer men ouder wordt maar ook hier kunnen linken gezien worden met het leven voordien: mensen vechten vaak een heel leven of een deel van hun leven tegen armoede, tegen uitsluiting en vóór een respectvol bestaan waarin ze ‘iemand’ zijn. Waardig begraven willen worden kan in dat licht gezien worden. Een betere toekomst willen voor hun kinderen ook.

Mensen denken vooraf niet na over de invulling van hun vrije tijd na hun pensioengerechtigde leeftijd. Dit vloeit mogelijks voort uit het feit dat hun leven voordien reeds anders verloopt dan bij middenklassers. Voor heel wat mensen is er geen duidelijke breuklijn tussen hun leven voor hun pensioen en hun leven nadien omdat het stramien 'een heel leven werken en dan op pensioen' niet zomaar opgaat. Toch hebben ook zij behoefte aan rust. Niet altijd na een leven waarin men voortdurend heeft kunnen werken, maar wel na een periode of een leven dat getekend is door de voortdurende stress van armoede en door veel strijdvaardigheid.

Mensen spreken vooral over later wanneer de situatie voor hen zelf concreter wordt. Daar vloeit uit voort dat 65-plussers meer spreken over ouder worden dan mensen tussen 40 en 65 jaar en dat ook gezondheid mee bepaalt of het een gespreksonderwerp is: hoe gezonder, hoe minder er over wordt gesproken. Wanneer mensen erover spreken, doen ze dat voornamelijk met hun kinderen.

Mensen plannen nauwelijks voor later. Niemand van de bevroegden zegt te (kunnen) sparen, slechts een paar mensen hebben aanpassingen gedaan of laten doen aan hun (huur)woning in functie van ouder worden of hebben dit aangevraagd en slechts één persoon doet aan pensioensparen (en één iemand via het werk). Heel wat mensen kunnen zich zelfs geen ziekteverzekering veroorloven of worden omwille van een slechte gezondheid door de verzekeringsmaatschappijen geweerd. Acht personen of 1 op 5 van de bevroegden heeft wel een uitvaartverzekering. Dingen die mensen vooraf plannen of regelen, gebeuren vaak omwille van de kinderen en een aantal alleenstaanden hebben een uitvaartverzekering net omdat ze alleen zijn en zeker willen zijn van een waardige begraafing.

Het merendeel van de bevroegden is er van overtuigd dat vooraf plannen geen garantie biedt om het later beter te hebben. Bij een aantal onder hen lijkt dit samen te hangen met het gevoel geen vat te hebben op de eigen situatie, wat voortkomt uit leven in armoede en veel hebben meegemaakt.

Bijna alle mensen vinden dat ze slecht tot zeer slecht geïnformeerd worden over wat er mogelijk is voor ouderen. Dit geldt voor het aanbod op vlak van wonen maar ook voor voordelen waar ze recht op hebben in functie van gezondheidszorg, openbaar vervoer, ... Ze willen beter en op maat geïnformeerd worden over het aanbod voor ouderen door ziekenfondsen, lokale besturen en OCMW's.

Mensen hebben een positief beeld over thuiszorg en een negatief beeld over rust- en verzorgingstehuizen. Hun beeld over serviceflats ligt daar ergens tussenin maar dit woonaanbod zien ze voor zichzelf niet als een optie wegens veel te duur. Ook rusthuizen zijn voor mensen in armoede te duur. Thuiszorg zien heel wat mensen haalbaar omwille van de berekening volgens inkomen, voor anderen is het zelfs dan niet betaalbaar. Ze zien dit ook als een positieve kans om zo lang mogelijk thuis te kunnen blijven. Het aanbod van dienstencentra vinden mensen op zich goed maar ze kunnen er nauwelijks gebruik van maken wegens te duur. Over het aanbod betreffende gezondheidszorg is er grote ongerustheid en ontevredenheid. Gezondheidszorg is voor zeer veel mensen gewoonweg niet betaalbaar. Over forfaitaire systemen zoals wijkgezondheidscentra is men wel tevreden.

Mensen willen dat volgende zaken door de samenleving worden voorzien: een levenswaardig pensioen (inkomen), betaalbare en toegankelijke gezondheidszorg, betaalbare diensten voor ouderen, voldoende sociale woningen die geschikt zijn voor ouderen en betaalbare rust- en verzorgingstehuizen.

Raad die 65-plussers met het oog op de toekomst zouden geven aan mensen in armoede die jonger zijn dan hen, gaat over gezondheid, sociaal contact, gezinshulp, jezelf informeren, op anderen steunen maar niet afhankelijk worden, opletten voor misleidende reclame, roddels negeren, ziekteverzekering, uitvaartverzekering en positief denken.

5. Aanbevelingen

Mensen die (soms al een heel leven) in armoede leven en dagelijks vechten om er uit te geraken, mogen niet nog dieper geduwd worden zodra ze de pensioengerechtigde leeftijd bereiken. Iedereen heeft recht op een menswaardig bestaan en op waardig ouder worden. Om dit te bekomen, dienen volgende zaken gerealiseerd te worden door beleid en diensten:

- Een menswaardig pensioen voor iedereen
- Een waardige uitvaart als recht voor iedereen
- Het automatisch toekennen van een aantal essentiële rechten zoals de Inkomensgarantie voor ouderen (IGO) en de Verhoogde tegemoetkoming (VT)
- Voorzien in voldoende gepaste sociale woningen voor ouderen en in betaalbare rust- en verzorgingstehuizen
- Toegankelijkheid van gezondheidszorg voor ouderen met een beperkt inkomen: een duidelijke en toegankelijke eerstelijns gezondheidszorg, een voldoende dekkende ziekteverzekering (die ook bijkomende verzekeringen zoals hospitalisatieverzekering overbodig maken), een algemene derdebetalersregeling (ook voor tandartsen en andere specialisten) en een uitbreiding van wijkgezondheidscentra (of andere forfaitaire systemen)
- Een degelijke globale armoedebestrijding
- Voorzien in voldoende laagdrempelige ontmoetingsplaatsen waar ouderen met een beperkt inkomen zich welkom voelen
- Degelijke informatie op maat betreffende mogelijkheden voor ouderen op vlak van diensten, inkomen, voordelen, ... (proactieve hulpverlening)